

**Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича
Факультет історії, політології та міжнародних
відносин
Кафедра історії України**

Филипчук Олександр

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ
ПІДГОТОВКИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З
КУРСУ «СЕРЕДНЬОВІЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»**

ЧЕРНІВЦІ

2022

УДК 94(477) «07/13»: 327
ББК 63.3 (4укр) 4 – 6+63.3(0)44 – 6

Друкується за ухвалою вченої ради факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол №10 від 30 червня 2022 року).

Рецензенти:

Скорейко Г.М. – кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Христан Н.М. – кандидат історичних наук,
асистент кафедри історії України
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Филипчук О.М. *Методичні рекомендації для підготовки семінарських занять з курсу «Середньовічна історія України»*. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2022. 70 с.

У методичних рекомендаціях викладені основні питання організації семінарських занять з навчального курсу «Середньовічна історія України»; розкрито головні проблеми особливостей підготовки до практичних робіт з курсу. У виданні подані навчально-методичні матеріали до курсу «Середньовічна історія України». Методичні рекомендації та навчально-методичні матеріали адресовані студентам першого курсу 032 «Історія та археологія».

© Филипчук О.М., 2022

I. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ З КУРСУ «СЕРЕДНЬОВІЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

Навчальна дисципліна «Середньовічна історія України» є обов'язковою для студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Термін навчання 1 семестр, загальна кількість годин та кредитів ECTS: 330/11 кредити. Сьогоднішні дискусії навколо минулого України висувають на перший план системне і масштабне переосмислення середньовічної історії. Ця так би мовити довга історія України розглянута в часі довгої тривалості особливо потребує нового перечитання та концептуальної ревізії. Перш за все, це стосується створення нового нарративу ключових подій та переосмислення середньовічного минулого для створення сучасної української нації. Розглядаючи минуле усіх народів, які проживали на території нинішньої України упродовж середніх віків навчальний курс пропонує мультиетнічний підхід до вивчення середньовічного минулого. Зокрема, в ньому знайдуть своє місце не лише Русь, але й кочові імперії, котрих воліли не помічати в «національній» схемі середньовічного минулого України. Останнє, дозволить відійти від традиційного нарративу, натомість зосередити увагу на середньовічній спадщині усієї території сучасної України, не залежно від того до складу котрих держав входили ці землі (Угорського королівства, Візантійської імперії, Генуезької республіки тощо).

Мета: ознайомити з основними положеннями курсу, а саме: навчити працювати студента із середньовічними та ранньомодерними історичними джерелами в широкій перспективі.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1.

Слов'янські спільноти та становлення ранньої Русі (V- перша половина XI ст.)

**Тема 1. Зміни на етнокультурній карті пізньої античності:
«Велике переселення народів» та слов'яни.**

1. Шляхи міграції та розселення готів у Східній Європі. Королівство Ерманаріха.
Війни з антами та гунами.
2. Піднесення та падіння імперії гуннів у Центрально-Східній Європі.
3. Аттила у ранньосередньовічній літературі. слов'яни, анти, венеди.
4. Війни слов'ян та антів із Візантією.

Тема 2. У тіні аварів та хозар: спільноти слов'ян у VI-IX ст.

1. Слов'яни у ранньосередньовічних джерелах (візантійські, латинські, арабські тексти).
2. Проблеми переселення та міграції слов'ян у Східній Європі.
3. Відносини слов'ян та аварів. Слов'яни та хозари.
4. «Князі» та «демократія»: влада у ранньослов'янському суспільстві.
5. Розвиток слов'янського суспільства напередодні утворення Русі

Тема 3. Походження та початки Русі

1. Поява імені *русь* у середньовічних писемних джерелах.
2. Перші політичні утворення русів у Північно-Східній Європі (кінець VIII- остання чверть IX ст.).
3. Русь і слов'яни: війни та союзи, еліти і групова ідентичність.
4. Князь Олег Віщий: історія і легенда.

Тема 4. Становлення ранньої Русі

1. Особливості структури русько-візантійських договорів X ст.
2. Рання Русь у візантійських джерелах (Костянтин Багрянородний).

3. Правління князя Ігоря Старого та його похід на Константинополь. Хрещення княгині Ольги.
4. «Реформи» княгині та їх значення для економіки Русі.

Тема 5. Війни князя Святослава Хороброго: кінець «варязької» Русі.

1. Святослав Хоробрий у візантійській історіографії. Історіографічні сприйняття війн Святослава.
2. Правління Святослава Хороброго та його ранні походи.
3. Русько-візантійська війна 968-971 рр. та смерть Святослава Хороброго.
4. Боротьба за владу між синами Святослава Хороброго.

Тема 6. Християнська Русь. Князь Володимир Великий і його доба.

1. Князь Володимир очима сучасників (Тітмар Мерзебурзький, Бруну з Кверфурту). Володимир як індивід.
2. Державні перетворення князя Володимира Великого.
3. Хрещення князя та навернення русів до християнства.
4. Утворення руської митрополії та християнізація Русі.
5. Спадщина князя Володимира Великого.

Тема 6. Русь в епоху Ярослава Мудрого

1. Вбивство Бориса і Гліба. Правління Святополка Окаянного та Ярослава Мудрого.
2. Ярослав Мудрий та Мстислав Лютий: Лиственська битва та угода між князями. Державні перетворення князя Ярослава Мудрого.
3. Становлення християнської культури на Русі. Русь у середньовічній Європі у час Ярослава Мудрого.
4. Матримоніальна політика князя. Образ Ярослава Мудрого у середньовічній літературі.

Тема 7. Політична культура середньовічної Русі. Правління Ярославичів.

1. Зміни у політичній культурі: «тріумвірат» Ярославичів.
2. Правління князя Ізяслава Ярославича.
3. Західноєвропейська політика Ярославичів.
4. Правління Святослава Ярославича.
5. Правління Всеволода Ярославича. Давньоруська церква у час «тріумвірату».

Змістовий модуль 2.

Середньовічна Русь у XI-XIV ст.: політика, економіка, культура

Тема 1. Русь у епоху князя Володимира Мономаха

1. Зміна уявлень про Володимира Мономаха у пізньосередньовічний та ранньомодерний час (на прикладі ідеології Московської Русі).
2. Спадщина Ярославичів: Русь наприкінці XI-початку XII ст. Князь Володимир Мономах у світлі «Повчання».
3. Любецький з'їзд та його наслідки. Правління князя Володимира Мономаха у Києві 1113-1125 рр.
4. Культура середньовічної Русі у час князя Володимира Мономаха

Тема 2. Князівства середньовічної Русі: інтеграція та дезінтеграція у час політичної роздробленості.

1. Політична роздробленість середньовічної Русі. Політична система Русі після смерті Володимира Мономаха.
2. Протистояння Мономаховичів та Ольговичів. Роль галицьких Ростиславичів в усобицях середини XII ст.
3. Становлення і розвиток окремих князівств середньовічної Русі.
4. Культура середньовічної Русі періоду роздробленості.
5. Давньоруська церква в час роздробленості.

Тема 3. Суспільство та економічні структури середньовічної Русі XI-XIII ст.

1. Соціальні групи ранньої Русі у світлі джерел.
2. Суспільство «Руської правди». Маргінальні групи та їх стратифікація.
Особливості влади та суспільства у ранній Русі.
3. Соціум середньовічної Русі: князь, дружина, віче.
4. Економічна криза XI-XII ст.: причини занепаду *Шляху із Варяг у Греки*.
5. Локальні економічні зони та торгові шляхи XI-XIII ст.

Тема 4. Русь і світ кочівників

1. Образи сприйняття проблеми відносин Русі та Степу у літературі
2. Форми протистояння Русі з світом кочівників: печеніги, торки, половці.
3. Походи на половців князя Володимира Мономаха.
Матримоніальні союзи з половецькими ханами.
4. Хан Боняк в літописі та українських легендах.
5. Від ворожнечі до дружби: розселення кочівників (торків, берендеїв та чорних клобуків) у Київській землі.
Християнізація половців та роль давньоруської церкви.

Тема 5. Піднесення та падіння Київської Русі: Русь і монголи

1. Держава Чингізхана та експансія монголів на Захід. Битва на Калці (проблеми хронології, літописні повідомлення).
2. Монголо-татарська навала на Русь: географія, воєнна організація армії монголів, головні битви. Руйнування Переяслава та Чернігова. Взяття Києва монголами.
3. Влада монголо-татар на руських землях: фіскальна політика, рабство, нові соціальні групи (татарські люди). Зміна соціальних структур та «болохівські князі».
4. Осмислення завоювання монголами Русі давньоруськими книжниками.

Тема 6. Галицько-Волинська Русь у XIII ст.

1. «Галицька смута» після смерті князя Романа Мстиславича. Боротьба князя Данила Романовича за Галич. Правління князя Мстислава Удатного.
2. Похід Батия та втеча князя Данила.
3. Влада і суспільство Галицько-Волинської Русі у час правління князів Данила Романовича та Василька Романовича.
4. Зовнішня політика князя Данила Романовича. Ярославська битва. Коронація Данила Романовича.
5. Антитатарська політика короля Данила. Значення виправи Бурундая проти Данила. Останні роки короля Данила.

Тема 7. Галицько-Волинська Русь у другій половині XIII-середині XIV ст.

1. Правління Лева Даниловича та територіальні зміни Галицько-Волинської Русі.
2. Володимир Василькович: князь, воїн, книжник.
3. Правління Юрія I та останні князів з родини Романовичів: Андрій та Лева.
4. Правління Юрія II. Любарт-Дмитро Гедемінович. Дмитро Дядько – «староста Руської землі».
5. Завоювання польським королем Казимиром Галицької землі. Культура Галицько-Волинської Русі.

Тема 8. Культура християнської Русі (кінець X-середина XIVст.)

1. Культурний рівень середньовічної Русі. Форми історіописання: хроніка, історія, агіографія.
2. Архітектура та мистецтво. Будівництво храмів (Десятинна церква, храм св. Софії в Києві, храм св. Спаса у Чернігові, храм св. Пантелеймона у Галичі та ін.). Візантійський вплив на храмову архітектуру.
3. Паломництво до Святої Землі: соціальні середовища паломництва. Центри паломництва у Давній Русі: Вишгород та культ Бориса та Гліба.

4. Перші руські святі та їх канонізація.

Тема 9. Київська та Галицько-Волинська Русь: історія і пам'ять.

1. Київська Русь: пам'ять та забуття.
2. Форми пам'яті про Русь у пізньосередньовічний та ранньомодерний час: історичні твори, агіографія, ікони, епіграфіка.
3. Простір пам'яті Київської Русі: храми, укріплення, символи.
4. Пригадування минулого у ранньомодерний час: Мартін Груневег, Еріх Лясота, Гійом де Боплан.
5. Візуалізація фікційного минулого (приклад А. ван Вестерфельда). Петро Могила та відродження пам'яті про Русь.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назва навчальної дисципліни Середньовічна історія України												
Форма навчання	Рік підготовки	Семестр	Кількість				Кількість годин					Вид підсумкового контролю
			кредитів	годин	змістових модулів	лекції	практичні	семінарські	лабораторні	самостійні	а робота	
Денна	1	1	6	165	3	30		30				Екзамен
Заочна	1	1	6	165	3							Екзамен

Дидактична карта навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
	60	30	30									

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі:					Усього	у тому числі:				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Слов'янські спільноти та становлення ранньої Русі (IV-перша половина XI ст.)												
Тема 1. Зміни на етнокультурній карті пізньої античності:		2	2			4		0,5				7

«Велике переселення народів» та слов'яни											
Тема 2. У тіні аварів та хозар: спільноти слов'ян у VI-IX ст.		2	1			4		0,5	1		9
Тема 3. Походження та початки Русі		2	1			4		0,5			7
Тема 4. Становлення ранньої Русі		2	2			4		0,5			8
Тема 5. Війни князя Святослава Хороброго: кінець «варязької» Русі.		2	2			4		0,5			9
Тема 6. Християнська Русь. Князь Володимир Великий і його доба.		2	2			5		1			7
Тема 7. Русь в епоху Ярослава Мудрого		2	4			5		0,5	1		7
Разом за ЗМ 1		14	14			30		4	2		54

Змістовий модуль 2. Середньовічна Русь у XI-XIV ст.: політика,

економіка, культура											
Тема 1. Русь у епоху князя Володимира Мономаха		2	4			4		0,5			6
Тема 2.. Князівства середньовічної Русі: інтеграція та дезінтеграція у час політичної роздробленості.		2	2			3		0,5			6
Тема 3. Суспільство та економічні структури середньовічної Русі XI-XIII ст.		2	2			4		0,5			6
Тема 4. Русь і світ кочівників		2	1			3		0,5	1		6
Тема 5. Піднесення та падіння Київської Русі: Русь і монголи.		2	1			3		0,5			6
Тема 6. Галицько-Волинська Русь у першій		1	1			3		0,5			6

половині XIII ст.											
Тема 7. Галицько- Волинська Русь у другій половині XIII- середині XIV ст.		1	1			3					6
Тема 8. Культура християнськ ої Русі (кінець X- середина XIVст.).		1	2			3		0, 5			6
Тема 9. Київська та Галицько- Волинська Русь: історія і пам'ять.		2	2			4		0, 5			6
Разом за ЗМ 2		16	1 6			30		4	2		54
Усього годин		30	3 0			60		8	4		10 8

II. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. Спільноти слов'ян у VI-IX ст. (2 год.)

1. Слов'яни у ранньосередньовічних джерелах.
2. Переселення та міграції слов'ян у Східній Європі.
3. Слов'яни та авари.
4. Слов'яни та хозари.
5. «Князі» та «демократія»: влада у ранньослов'янському суспільстві.
6. Розвиток слов'янського суспільства напередодні утворення Русі

Питання для дискусії:

- Чи були венеди «кабінетним» етнонімом?
- Якими були взаємини аварів та слов'ян
- Чому вожді антив мають германські імена?
- Настільки прослідковуються сліди міграції слов'ян в археології?
- Настільки прослідковує міграція слов'ян в середньовічних писемних джерелах?
- Чому зникли анти в середньовічних писемних джерел?

Питання для самостійної роботи над джерелом:

- Розселення слов'ян в «Повісті минулих літ»

- Анти в творах Прокопія Кесарійського
- Слов'яни в «Історії» Феофілакта Сімокатти
- Славинії у середньовічних писемних джерелах

Джерела:

- ПСРЛ. Т. 2. *Ипатьевская летопись*, под. ред. А.А. Шахматова. Москва: Языки славянских культур, 2001.
- ПСРЛ. Т.1. *Лаврентьевская летопись*. Москва: Языки славянских культур, 2001.

Література обов'язкова для прочитання:

Curta F., *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region*, с.500–700. Cambridge, 2001.

Баран В.Д. *Давні слов'яни*. Київ: Альтернативи, 1998 [= Серія «Україна крізь віки». Т.3]. С. 79-89, 111-135, 165-193, 219-245.

Древняя Русь в свете зарубежных источников: Учеб. Пособие для студентов вузов / Под ред. Е.А. Мельниковой. Москва: Логос, 2003. С.79-90.

Петрухин В.Я. *Древняя Русь: Народ. Князь. Религия // Из истории русской культуры*. Москва: Языки славянской культуры, 2000. Т.1. Древняя Русь. С. 29-58.

Прицак О.Й. *Слов'яни та авари, Прицак О.Й. Походження Русі*. Київ: Обереги, 2003. Т.2. Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. – С. 773-812.

Додаткова література:

Горский А.А. О стадии развития восточнославянского общества накануне образования государства Русь, *Древнейшие государства Восточной Европы. 2010 год. Предпосылки и пути образования Древнерусского государства.* М.: Университет Дмитрия Пожарского, 2012. С. 192-211.

Горский А.А. *Русь. От славянского Расселения до Московского царства.* – Москва: Языки славянских культур, 2006. С. 9-36.

Иванов С.А. «В тени Юстиниановых крепостей»? Ф. Курта и парадоксы раннеславянской этничности, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana.* 2008. №2 (4). С. 5-11.

Комар А.В. Поляне и северяне, *Древнейшие государства Восточной Европы. 2010 год. Предпосылки и пути образования Древнерусского государства.* – Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2012. С. 128-192.

Шувалов П.В. Изобретение проблемы (по поводу книги Флорина Курты), *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana.* 2008. №2 (4). С. 5-11.

Тема 2. Світ ранньої Русі (середина ІХ ст. – остання чверть Х ст.) (4 год.)

1. Поява імені *русь* у середньовічних писемних джерелах.

2. Перші політичні утворення русів у Північно-Східній Європі (кінець VIII- остання чверть IX ст.).
3. Русь і слов'яни: війни та союзи, еліти і групова ідентичність.
4. Князь Олег Віщий: історія і легенда.
5. Русько-візантійські договори X ст.
6. Князь Ігор Старий у середньовічних джерелах
7. Хрещення княгині Ольги. «Реформи» княгині та їх значення для економіки Русі
8. Війни князя Святослава Хороброго. Русько-візантійська війна 968-971 рр.

Питання для дискусії:

- Хто був правителем русів, який здійснив напад на Константинополь в 941 р.?
- Яка мета «реформ» княгині Ольги?
- Чому навернення княгині Ольги до християнства не привело до хрещення Русі?
- В чому причини невдачі місії єпископа Адальберта?
- Чи були походи Святослава Хороброго фіналом старої Русі?
- Як завершилася битва під Доростолом?

Питання для самостійної роботи над джерелом:

- Русько-візантійські угоди X ст. як історичне джерело
- Русько-візантійські угоди X ст.: складнощі перекладу

- Рання Русь в творах імператора Костянтина VII Багрянородного
- Хрещення княгині Ольги в Константинополі в середньовічних писемних джерелах
- Руська місія єпископа Адальберта в західноєвропейських хроніках
- Війни Святослава Хороброго у «Повісті минулих літ»
- Святослав Хоробрий у візантійській літературі

Джерела:

ПСРЛ. Т. 2. *Ипатьевская летопись*, под. ред. А.А. Шахматова. Москва: Языки славянских культур, 2001.

ПСРЛ. Т.1. *Лаврентьевская летопись*. Москва: Языки славянских культур, 2001.

Лев Диакон. *История*, пер. М. Копыленко, стаття М. Сюзюмова, коментарий М. Сюзюмова, С. Иванова. Москва, 1988. (Памятники исторической мысли).

The History of Leo the Deacon. Byzantine Military Expansion in the Tenth Century, Introduction, translation, and annotations by A-M. Talbot and D. Sullivan. Washington D.C. 2005 [*Dumbarton Oaks Studies*. Vol.41].

Константин Багрянородный. Об управлении империей. Текст. Перевод. Комментарий / Под ред. Г.Г. Литаврина, А.П. Новосельцева. Москва, 1989.

Література обов'язкова для прочитання:

Грушевський М.С. *Історія України-Руси в одинадцяти томах, дванадцяти книгах.* – К.: Наукова думка, 1994. – Т.1. До початку XI віка.

Назаренко, А.В. *Древняя Русь на международных путях: междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX-XII вв.* Москва: Языки русской культуры, 2001 (Studia historica).

Франклин С., Шепард Д. *Начало Руси 750-1200.* Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2009. С. 243-290.

Толочко А.П. *Очерки Начальной истории Руси.* Київ; СПб.: Laurus, 2015.

Филипчук О.М. *Studia Byzantino-Rossica. Експансія, війна та соціальні зміни.* Чернівці: Книги –XXI, 2013.

Додаткова література:

Древняя Русь в свете зарубежных источников: Учеб. Пособие для студентов вузов, под ред. Е.А. Мельниковой. Москва: Логос, 2003.

Pritsak O. When and Where was Ol'ga baptized, *HUS*. 1985. Vol. 9, pp. 5–24 (укр. переклад: Прицак О. Коли і де хрестилася Ольга?, *Записки Наукового товариства імені Т.Шевченка. Праці історико-філологічної секції.* Львів, 1993. Т.СХХV, с. 133–146.

Стефанович П.С. «Сказание о призвании варягов» или *Origo gentis russorum?*, *Древнейшие государства Восточной Европы. 2010 год. Предпосылки и пути образования Древнерусского государства.* Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2012. С. 514-584.

Прицак О.Й. *Походження Русі.* Київ: Обереги, 2003. Т.2. Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. С. 854-872, 824-845.

Тема 3. Християнська Русь. Князь Володимир Великий і його доба. (2 год.)

1. Війни та завоювання князя Володимира Великого.
2. Хрещення князя Володимира в середньовічних писемних джерелах.
3. Хрещення Русі: історія та легенди.
4. Християнська держава князя Володимира Великого.
5. Князь Володимир Великого очима сучасників: «Хроніка» Титмара Мерзебурзького.
6. Князь Володимир та Бруно Кверфуртський. Християнська місія на сході Європи.
7. Спадщина князя Володимира Великого.

Питання для дискусії:

- Чому князь Володимир Великий прийняв християнство?

- Настільки реалістичною є оповідь літописця про навернення русів до християнства?
- Яка роль архієпископа Бруно Кверфуртського в християнській місії?
- Настільки довговічною була спадщина князя Володимира Великого

Питання для самостійної роботи над джерелом:

- Образ князя Володимира Великого в «Повісті минулих літ»
- Князь Володимир Великий в «Слові про закон і благодать» Іларіона
- Русь епохи князя Володимира Великого в латинських джерелах
- Князь Володимир Великий в ісландських сагах
- Хрещення киян в «Повісті минулих літ»
- Візантійська царівна Анна в середньовічних джерелах
- «Лист» Бруно Кверфуртського до короля Генріха II як джерело з часу Володимира Великого

Джерела:

ПСРЛ. Т. 2. *Ипатьевская летопись*, под. ред. А.А. Шахматова. Москва: Языки славянских культур, 2001.

ПСРЛ. Т.1. *Лаврентьевская летопись*. Москва: Языки славянских культур, 2001.

Молдован, А.М. *«Слово о законе и благодати» Илариона*. Київ: Наукова думка, 1984.

Література обов'язкова для прочитання:

Грушевський М.С. *Історія України-Руси в одинадцяти томах, дванадцяти книгах*. Київ: Наукова думка, 1994. Т.1. До початку XI віка. С. 429-477.

Назаренко, А.В. *Древняя Русь на международных путях: междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX-XII вв.* Москва: Языки русской культуры, 2001 (Studia historica).

Франклин С., Шепард Д. *Начало Руси 750-1200*. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2009. С. 243-290.

Толочко О.П., Толочко П.П. *Київська Русь*. Київ: Альтернативи, 1998 [= Серія «Україна крізь віки». Т.4]. С.102-125.

Филипчук О.М. *Забутий святий. Князь Володимир Великий між Сходом та Заходом*. Київ: Laugus, 2020.

Додаткова література:

Древняя Русь в свете зарубежных источников: Учеб. Пособие для студентов вузов, под ред. Е.А. Мельниковой. Москва: Логос, 2003. С.313-325.

Милютенко Н.И. *Святой равноапостольный князь Владимир и крещение Руси. Древнейшие письменные источники*. Санкт-Петербург: Издательство Олега Абышко, 2008. С. 272-380.

Поппэ А. Владимир Святой: У истоков церковного прославления, *Факты и знаки. Исследования по семиотике истории*, под ред. Б.А. Успенского, Ф.Б. Успенского. Москва: Языки славянских культур, 2008, Вып.1, с. 40–107.

Подскальски Г. *Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.)*, пер. А.В. Назаренко, под ред. К.К. Акентьева. Санкт-Петербург: Византинороссика, 1996 (Subsidia Byzantinorossica, 1).

Поппе, А. Візантійсько-руський союзницький трактат 987 р., *УІЖ* № 6 (1990), с. 20–33.

Шевченко І. *Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку 18 століття*. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014.

Щапов Я.Н. Пам'ять и похвала князю Владимиру Святославичу Иакова мниха и Похвала княгине Ольге, *Письменные памятники истории Древней Руси. Летописи. Повести. Хождения. Поучения. Жития. Послания: Аннотированный каталог-справочник*, под ред. Я.Н. Щапова. Санкт-Петербург: Блиц, 2003, с. 181–185.

Успенский Б.А. Когда был канонизирован князь Владимир Святославич?, Б.А. Успенский, *Историко-филологические очерки*. Москва: Языки русской культуры, 2004, с. 69–121

Толочко, П.П. *Володимир Святий. Ярослав Мудрий*. Київ: Артєк, 1996.

Шахматов А.А. *История русского летописания*. Т.1: Повесть временных лет и древнейшие русские летописные своды. Кн.2.

Раннее русское летописание XI–XII вв. Санкт-Петербург: Наука, 2003.

Тема 4. Русь в середньовічній Європі (1015-1125 рр.)

1. Становлення християнської держави в час Ярослава Мудрого.
2. Матримоніальна політика князя Ярослава Мудрого.
3. Образ правління Ярослава Мудрого в середньовічних писемних джерелах.
4. Західноєвропейська політика Ярославичів.
5. Русь і латинський Захід в час Першого хрестового походу.
6. Русь і середньовічна Європа в час князя Володимира Мономаха

Питання для дискусії:

- Чи була Русь частиною середньовічної Європи?
- Як розуміти матримоніальну політику князя Ярослава Мудрого?
- Яким був образ князя Ярослава Мудрого в західноєвропейських писемних джерелах?
- Настільки ефективними були західноєвропейські політичні союзи Ярославичів?
- Яке було сприйняття хрестових походів на Русі?

Питання для самостійної роботи над джерелом:

- Християнізація Русі в час Ярослава Мудрого: культ св. Климента Римського
- Ярослав Мудрий у західноєвропейській середньовічній літературі
- Анна Ярославна в історичних джерелах
- «Молитовник» Гертруди як історичне джерело
- Євпраксія Всеволодівна в латинських хроніках
- Паломники з Русі у Святій Землі: просопографія

Джерела:

ПСРЛ. Т. 2. *Ипатьевская летопись*, под. ред. А.А. Шахматова. Москва: Языки славянских культур, 2001.

ПСРЛ. Т.1. *Лаврентьевская летопись*. Москва: Языки славянских культур, 2001.

Література обов'язкова для прочитання:

Грушевський М.С. *Історія України-Руси в одинадцяти томах, дванадцяти книгах*. Київ: Наукова думка, 1994. Т.1. До початку XI віка.

Назаренко, А.В. *Древняя Русь на международных путях: междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX-XII вв.* Москва: Языки русской культуры, 2001 (Studia historica).

Франклин С., Шепард Д. *Начало Руси 750-1200*. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2009. С. 243-290.

Толочко О.П., Толочко П.П. *Київська Русь*. Київ: Альтернативи, 1998 [= Серія «Україна крізь віки». Т.4). С.102-125.

Додаткова література:

Делорм Ф. *Анна Київська. Дружина Генріха I*. Київ: Laurus, 2016.

Михеев С.М. «*Святополкъ седее в Киеве по отци*»: *Усобица 1015-1019 годов в древнерусских и скандинавских источниках*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2009 [Славяно-германские исследования. Т.4.]. С. 152-195.

Мельникова Е.А. Балтийская політика Ярослава Мудрого, *Ярослав Мудрый и его эпоха*. Москва: Индрик, 2008. С. 78-134.

Древняя Русь в свете зарубежных источников: Учеб. Пособие для студентов вузов, под ред. Е.А. Мельниковой. Москва: Логос, 2003. С.313-325.

Подскальски Г. *Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.)*, пер. А.В. Назаренко, под ред. К.К. Акентьева. Санкт-Петербург: Византинороссика, 1996 (Subsidia Byzantinorossica, 1).

Шевченко І. *Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку 18 століття*. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014.

Толочко, П.П. *Володимир Святий. Ярослав Мудрий*. Київ: Артєк, 1996.

Шахматов А.А. *История русского летописания*. Т.1: Повесть временных лет и древнейшие русские летописные своды. Кн.2. Раннее русское летописание XI–XII вв. Санкт-Петербург: Наука, 2003.

Тема 5. Князівства середньовічної Русі: інтеграція та дезінтеграція у час політичної роздробленості. (2 год.)

1. Політична культура середньовічної Русі: спадщина Ярославичів
2. Любецький з'їзд і політична система Русі після смерті Володимира Мономаха.
3. Політична роздробленість середньовічної Русі: землі, волості, князівства
4. Князівські усобиці як середньовічний феномен: протистояння Мономаховичів та Ольговичів.
5. Роль галицьких Ростиславичів в усобицях середини XII ст.
6. Становлення і розвиток окремих князівств середньовічної Русі.
7. Культура середньовічної Русі періоду роздробленості.

Питання для дискусії:

- Чи існував тріумвірат як елемент політичної культури?
- Настільки успішний був Любецький з'їзд?

- Чи був Володимир Мономах руйнівником політичної системи Русі?
- Які політичні та економічні фактори вели до політичної роздробленості?
- Чи існувала криза XII ст. на Русі?
- Чи були князівські усобиці середньовічним феноменом?

Питання для самостійної роботи над джерелом:

- Любецький з'їзд в «Повісті минулих літ»
- «Повчання» князя Володимира Мономаха як автобіографічний текст.
- Князівські усобиці в «Київському літопису»
- Вбивство Андрія Боголюбського в староруських літописах
- Галицькі князі в «Київському літопису»

Джерела:

ПСРЛ. Т. 2. *Ипатьевская летопись*, под. ред. А.А. Шахматова. Москва: Языки славянских культур, 2001.

ПСРЛ. Т.1. *Лаврентьевская летопись*. Москва: Языки славянских культур, 2001.

Література обов'язкова для прочитання:

Грушевський М.С. *Історія України-Руси*: в 11 т., 12 кн. Київ: Наукова думка, 1991. Т. 2: XI-XIII вік, 1992.

Толочко А.П. *Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология*. Київ: Наукова думка, 1992.

Толочко О.П., Толочко П.П. *Київська Русь*. Київ: Альтернативи, 1998 [= Серія «Україна крізь віки». Т.4]. С. 243-254.

Назаренко А.В. *Древняя Русь и славяне*. Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2009. С. 172-207.

Горский А.А., Кучкин В.А., Лукин П.В., Стефанович П.С. *Древняя Русь. Очерки политического и социального строя*. Москва: Индрик, 2008.

Додаткова література:

Назаренко А.В. *Древняя Русь на международных путях: междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX-XII вв.* Москва: Языки славянских культур, 2001.

Петрухин, В.Я. *Древняя Русь: Народ. Князь. Религия*. Москва: Языки славянской культуры, 2000.

Насонов А.Н. *«Русская земля» и образование территории древнерусского государства. Монголы и Русь*. Санкт-Петербург: Наука, 2006. С. 131-178.

Тема 6. Русь і світ кочівників (X-XIII ст.)

1. Русь і печеніги в X ст.
2. Війни Володимира Великого та Ярослава Мудрого з печенігами
3. Русько-половецькі шлюби (кінець XI-середина XIII ст.)
4. Християнізація половців (XII-XIII ст.)
5. Війни та співпраця руських князів із половецьким світом в XII-XIII ст.
6. Битва на Калці в середньовічних писемних джерелах
7. Завоювання Русі монголами. Взяття Києва монголами та кінець старої Русі.
8. Історичне та культурне значення монгольського завоювання

Питання для дискусії:

- Настільки успішною була християнізація половців?
- Чому монголам вдалося завоювати Русь?
- Настільки опір Русі змінив плани монголів щодо підкорення Європи?
- Яким чином монгольське завоювання привело до економічного відставання Східної Європи?

Питання для самостійної роботи над джерелом:

- Битва на Калці у староруських літописах
- Русько-половецькі матримоніальні відносини: просопографія
- Хан Боняк в історичних джерелах
- Християнська місія серед половців
- Печеніги у «Повісті минулих літ»
- Половецьке єпископство у XIII ст.
- Завоювання Києва монголами у «Галицько-Волинському літопису»

Джерела:

ПСРЛ. Т. 2. *Ипатьевская летопись*, под. ред. А.А. Шахматова. Москва: Языки славянских культур, 2001.

ПСРЛ. Т.1. Лаврентьевская летопись. Москва: Языки славянских культур, 2001.

Галицько-Волинський літопис: дослідження, текст, коментар, за ред. М.Ф. Котляра. Київ: Інститут історії України, 2002.

Література обов'язкова для прочитання:

Прицак О.Й. Печеніги, *Український історик*. 1970. №1. С. 89-101.

Прицак О.Й. *Коли і ким було написано «Слово о полку Ігоревім»*. Київ: Обереги, 2007.

Paroń A., *The Pechenegs: Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450)*. Leiden: Brill, 2021.

Насонов А.Н. *Монголы и Русь. История татарской политики на Руси*. Санкт-Петербург: Наука, 2006.

Додаткова література:

Толочко О.П. *Замітки з Галицько-Волинського літописання*. Київ: Інститут історії України, 2005.

Толочко А.П. Взятие Киева монголами: источники літописного описания, *Paleoslavica*. Vol. 22. 2014, с. 101-118.

Тема 7. Церква у середньовічній Русі

1. Християнізація Русі та становлення церковної організації.
2. Руська митрополія у середині XI ст. Митрополит Іларіон та «Слово про закон і благодать».
3. Три митрополії на Русі в останній третині XI ст.: Київська, Чернігівська, Переяславська.
4. Руська митрополія у час політичної роздробленості: митрополити, єпархії, храми.
5. Руська митрополія та культ св. Бориса і Гліба.
6. Антилатинські трактати руських митрополитів.
7. Церковні устави руських князів та функціонування церковного суду.

8. Руська митрополія під владою монголів. Втеча митрополита з Києва.

Питання для дискусії:

- Чи існували водночас Київська, Чернігівська та Переяславська митрополії?
- Чи схвалював Константинополь культ Бориса і Гліба?
- Чи є автентичними церковні устави руських князів?
- Чому митрополит переїхав з Києва до Володимира?
- Чи була читацька аудиторія для антилатинських трактатів руських митрополитів?

Питання для самостійної роботи над джерелом:

- Почитання руських святих в час монгольського завоювання
- Устав Ярослава Мудрого та його рукописна традиція
- Руські митрополити у «Повісті минулих літ»
- «Слово про закон і благодать» Іларіона та його рукописна традиція
- Митрополит Іларіон як автор
- Антилатинські трактати руських митрополитів як історичне джерело
- Культ св. Бориса і Гліба у староруських агіографічних текстах

Джерела:

ПСРЛ. Т. 2. *Ипатьевская летопись*, под. ред. А.А. Шахматова. Москва: Языки славянских культур, 2001.

ПСРЛ. Т.1. Лаврентьевская летопись. Москва: Языки славянских культур, 2001.

Галицько-Волинський літопис: дослідження, текст, коментар, за ред. М.Ф. Котляра. Київ: Інститут історії України, 2002.

The Pověst' vremennykh lět: An Interlinear Collation and Paradosis, ed. D. Ostrowski, 3 vols., Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts, vol. X/1-3. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2003.

Молдован А.М. «Слово о законе и благодати Илариона». Київ: Наукова думка, 1984

Успенский сборник XII–XIII вв., изд. подготовили О.А. Князевская, В.Г. Демьянов, М.В. Ляпон. Москва: Наука, 1971.

Послания митрополита Никифора, подгот. текста и пер. с древнерус. Г. С. Баранкова. Москва (б/в), 2000.

Русская историческая библиотека. Изд. 2-е. Т. 6. Памятники древнерусского канонического права. Ч. 1: Памятники XI-XV века. Санкт-Петербург, 1908.

Література обов'язкова для прочитання:

Подскальски, Герхард. Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.), пер. А.В. Назаренко, под. ред. К.К. Акентьева. Санкт-Петербург: Византинороссика, 1996 (Subsidia Byzantinorossica, 1).

Поппэ А. Студиты на Руси: Истоки и начальная история Киево-Печерского монастыря [Ruthenica. Supplementum 3]. Київ, 2011.

Sophia Senyk, *A History of the Church in Ukraine. Volume 1: To the End of the Thirteenth Century*. Rome: Pontificio Instituto, 1993.

Franklin S. *Writing, Society and Culture in Early Rus, c. 950–1300*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Додаткова література:

Вершинин К. В. *Мерило Праведное в истории древнерусской книжности и права*. Москва, Санкт-Петербург: Нестор-История, 2019.

Грушевський М.С. *Історія України-Руси*: в 11 т., 12 кн. Київ: Наук. думка, 1991. Т. 2: XI-XIII вік, 1992.

Корогодина М.В. *Кормчие книги XIV – первой половины XVII веков*. В 2-х томах. Т. 1: Исследование. Санкт-Петербург: 2017.

Милов Л. В. «Устав Ярослава (к проблеме типологии и происхождения)», Милов Л. В. *Исследования по истории памятников средневекового права: Сб. статей*. Москва: РОССПЭН, 2009. С. 261–274.

Щапов, Я.Н. *Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI–XIV вв.* Москва: Наука, 1972.

Юшков, С.В. «Устав кн. Владимира (историко-юридическое исследование)», Серафим Владимирович Юшков. Москва: Юридическая литература, 1989, С. 71–336 (Труды выдающихся юристов).

Тема 8. Суспільство середньовічної Русі (XI–XIII ст.)

1. Соціум середньовічної Русі: князь, дружина, люди
2. Влада і соціум: суспільство «Руської Правди»
3. Віче та соціальні конфлікти у до монгольській Русі
4. Люди без права: залежність та її форми у середньовічній Русі
5. Раби та їх роль у суспільстві Русі
6. Суспільство і правова культура середньовічної Русі
7. Церква та суспільство ранньої Русі

Питання для дискусії:

- Якою була роль рабів у середньовічній Русі?
- Як проходив процес узалежнення на Русі?
- Що є віче? Інституція чи соціальне збурення?
- Чи існувало суспільство «Короткої Правди»?

Питання для самостійної роботи над джерелом:

- Дружина у давньоруському літописанні (на прикладі «Київського літопису»)
- Звістки про віче у староруських літописах
- Іноземні джерела про рабство на Русі
- «Коротка Правда» та «Поширена Правда»: співвідношення текстів
- Смерди у середньовічних джерелах

Джерела:

Правда Русская, подг. В.П. Любимов, Н.Ф. Лавров, М.Н. Тихомиров, Г.Л. Гейрманс, Г.Е. Кочин, под. ред. Б.Д. Грекова. Москва, Ленинград: Изд-во: М.: АН СССР, 1940. Т. 1. Тексты.

Правда Русская, подг. В.П. Любимов, Н.Ф. Лавров, М.Н. Тихомиров, Г.Л. Гейрманс, Г.Е. Кочин, под. ред. Б.Д. Грекова. Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1947. Т. 2. Комментарии.

Правда Русская, подг. В.П. Любимов, Н.Ф. Лавров, М.Н. Тихомиров, Г.Л. Гейрманс, Г.Е. Кочин, под. ред. Б.Д. Грекова. Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1963. Т. 3. Факсимильное воспроизведение текстов.

Руська Правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій, склав та підготував С. Юшков. Київ, 1935.

Література обов'язкова для прочитання:

Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. Київ: Наук. думка, 1991. Т. 2: XI-XIII вік, 1992.

Свердлов М. Б. От Закона Русского к Русской Правде. Москва: Изд-во Юрид. лит., 1988

Толочко А.П. *Краткая редакция Правды Руской: происхождение текста.* – К.: Інститут історії України, 2009.

Додаткова література:

Зимин А.А. Правда Русская. Москва: Древлехранилище, 1999.

Лукин П.В. Новгородское вече. Москва: Индрик, 2014.

Горский А.А., Кучкин В.А., Лукин П.В., Стефанович П.С. *Древняя Русь. Очерки политического и социального строя.* М.: Индрик, 2008. С. 33-148, 150-270.

Стефанович П.С. *Бояре, отроки, дружины, военно-политическая элита Руси в X-XI веках.* – М.: Индрик, 2012. С. 480-541.

Свердлов, М.Б. Латиноязычные источники по истории Древней Руси IX—XIII вв. Германия. «Правда Русская». История текста. Избранные статьи. Санкт-Петербург: *Издательство Олега Абышко*, 2017².

Толочко А.П. Пропавшая грамота, *Ruthenica.* К.: Laurus, 2014. Т. XII. С. 157-169.

Цукерман К. О Правде Руской, *Ruthenica*. К.: Laurus, 2014. Т. XII. С. 108-157.

Franklin S. Writing, Society and Culture in Early Rus, с. 950–1300. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Kaiser D. The growth of the law in *Medieval Russia*. Princeton: Princeton University Press, 1980.

Тема 9. Економічні структури середньовічної Русі XI-XIII ст. (2 год.)

1. Економічна історія середньовічної Русі: періоди, структури
2. Работоргівля в XI-XIII ст.
3. Ринки та торгові шляхи в XI-XIII ст.
4. Монетно-лічильна система середньовічної Русі
5. Економічні цикли в так званий безмонетний період
6. *Шлях із Варяг у Греки*: піднесення, криза і падіння.
7. Локальні економічні зони XI-XIII ст.

Питання для дискусії:

- Що визначає торговий шлях?
- Чому виникає без монетний період?
- Чи вели локальні економічні зони до становлення окремих земель чи князівств?
- Чи вплинув хрестоносний рух на функціонування шляху із Варяг у Греки?

Питання для самостійної роботи над джерелом:

- «Повість минулих літ» як джерело з економічної історії Русі
- Берестяні грамоти та їх ресурси як джерел з економічної історії Русі
- Епіграфіка та її ресурси як джерела з економіки Русі
- Скарби та проблеми їх публікації

Джерела:

ПСРЛ. Т. 2. *Ипатьевская летопись*, под. ред. А.А. Шахматова. Москва: Языки славянских культур, 2001.

ПСРЛ. Т.1. Лаврентьевская летопись. Москва: Языки славянских культур, 2001.

Галицько-Волинський літопис: дослідження, текст, коментар, за ред. М.Ф. Котляра. Київ: Інститут історії України, 2002.

The Pověst' vremennykh lět: An Interlinear Collation and Paradosis, ed. D. Ostrowski, 3 vols., Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts, vol. X/1-3. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2003.

Література обов'язкова для прочитання:

Толочко А. П. *Очерки начальной руси*. К.; СПб.: Лаурис, 2015.

Янин В.Л. *Денежно-весовые системы домонгольской Руси и очерки истории денежной системы средневекового Новгорода*. Москва: Языки славянских культур, 2009.

Kaiser D., The economy of Kievan Rus': Evidence from the Pravda Rus'skaia, *Ukrainian Economic History*, ed. I.S. Koropeckyi. Cambridge, Harvard, 1994, pp. 37-57.

Noonan T. The Flourishing of Kiev's international and domestic trade, ca. 1100-ca. 1240, *Ukrainian Economic History*, ed. I.S. Koropeckyi. Cambridge, Harvard, 1994, pp. 102-147.

Zuckerman C. On the Kievan Letter from the Genizah of Cairo, *Ruthenica*. 2011. T. 10. P. 7-56.

Додаткова література:

Толочко О.П., Толочко П.П. *Київська Русь*. Київ: Альтернативи, 1998 [= Серія «Україна крізь віки». Т.4]. С. 243-254.

Фроянов И. Я. *Киевская Русь: Очерки социально-экономической истории*. Л.: Издательство Ленинградского Университета, 1980.

Franklin S., Shepard J. *The Emergence of Rus 750-1200*. London, New York: Longman, 1996.

Noonan T. The Monetary History of Kiev in the pre-Mongol Period, *Harvard Ukrainian Studies*. 1987. Vol.11. N.3/4. P. 384-443

Тема 10. Галицько-Волинська Русь у XIII–XIV ст. (4 год.)

1. «Галицька смута» після смерті князя Романа Мстиславича.
2. Влада і суспільство Галицько-Волинської Русі у час правління князів Данила Романовича та Василька Романовича.

3. Війни князя Данила Романовича. Ярославська битва.
4. Коронація Данила Романовича. Антитатарська політика короля Данила.
5. Король Лев Данилович: історія і легенда.
6. Володимир Василькович: князь і книжник.
7. Територіальний розвиток Галицько-Волинської Русі.
8. Боротьба за спадщину Галицько-Волинської Русі.
9. Культура Галицько-Волинської Русі.

Питання для дискусії:

- Чи існувала Галицько-Волинська держава після смерті князя Романа Мстиславича?
- Чому князь Данило Романович прийняв корону в Дорогичині?
- Чи пристав король Данило на церковну унію?
- Як завершилася антитатарська політика Данила Романовича?
- Коли була створена Галицька митрополія?

Питання для самостійної роботи над джерелом:

- Образ князя Володимира Васильковича в «Галицько-Волинському літопису»: шлях до святості.
- Хронологія «Галицько-Волинського літопису»
- Автентичність грамот галицько-волинських князів

- Монголи в «Галицько-Волинському літопису»
- Іноземні джерела з історії Галицько-Волинської Русі: польські історичні тексти та агіографія
- Іноземні джерела з історії Галицько-Волинської Русі: угорські історичні тексти та агіографія

Джерела:

Галицько-Волинський літопис: дослідження, текст, коментар, за ред. М.Ф. Котляра. Київ: Інститут історії України, 2002.

ПСРЛ. Т. 2. *Ипатьевская летопись*, под. ред. А.А. Шахматова. Москва: Языки славянских культур, 2001.

Література обов'язкова для прочитання:

Галицько-Волинський літопис: текстологія, за ред. О.П. Толочка. Київ: Академперіодика, 2022.

Грушевський М.С. *Історія України-Руси*: В 11 т., 12 кн. Київ: Наукова думка, 1992. Т.3. (<http://litopys.org.ua/>).

Крип'якевич І.П. *Галицько-Волинське князівство*. Київ: Наукова думка, 1984 (<http://litopys.org.ua/>).

Котляр М.Ф. *Галицько-Волинська Русь*. Київ: Альтернативи, 1999. С. 153-255, 291-293, 293-326.

Додаткова література:

Генсьорський А.І. *Галицько-Волинський літопис (лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості)*. Київ, 1961.

Головко О.Б. Галицький період діяльності князя Мстислава Мстиславича Удатного, *Україна в Центрально-Східній Європі: Зб. наук. пр.* Київ: Інститут історії України НАН України, 2007. Вип. 7. С. 71-93.

Грушевський М.С. *Історія української літератури*: в 6 т., 9 кн. Т.3. Київ, 1993. С. 165-200.

Димник М. Даниил Галицкий, Михаил Черниговский и татары: борьба за Галицкую землю в 1239-1245 гг., *Русин.* 2014. № 1. С. 17-35.

Войтович Л. В. *Князь Лев Данилович* [Славетні постаті середньовіччя. Вип. 1.] Львів: НАН України. Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича, 2012.

Майоров А.В. *Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община.* Санкт-Петербург, 2001.

Майоров А. В. *Русь, Византия и Западная Европа. Из истории внешнеполитических и культурных связей. XII-XIII вв.* Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2011.

Толочко О.П. *Замітки з Галицько-Волинського літописання.* Київ: Інститут історії України, 2005.

Толочко А.П. Взятие Киева монголами: источники літописного описания, *Paleoslavica.* Vol. 22. 2014, с. 101-118.

Dąbrowski D. *Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna* (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. T. 1). Kraków: Avalon, 2012.

Adrian Jusupović, *The Chronicle of Halych-Volhynia and Historical Collections in Medieval Rus'* (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, Volume: 81), Leiden: Brill, 2022.

III. ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ РОБІТ

Тема 1. Похід русі на Константинополь в 860 р. очима патріарха Фотія

Джерела:

Φωτίου Ὁμιλίαι, ed. Β. Λαούρδα (Θεσσαλονίκη, 1959), pp. 29-52.

Переклади:

The Homilies of Fhotius Patriarch of Constantinople, English trans., Intr. and Commentary by C. Mango (Cambridge, 1958).

Святитель Фотий, патриарх Константинопольский. Окружное послание, пер. с греч., вступ. ст. П.В. Кузенкова, *Альфа и Омега* №3 (21), (1999), с. 85–102.

Кузенков П. Поход 860 г. на Константинополь и первое крещение Руси в средневековых письменных источниках, *Древнейшие*

государства Восточной Европы. 2000. Проблемы источниковедения. Москва, 2003, с. 3–173.

Література:

Литаврин Г. Византия, Болгария, Древняя Русь (IX-начало XII в.). Санкт-Петербург, 2000, с. 47–61.

Цукерман К. Два этапа формирования Древнерусского государства, *Славяноведение*. 2001. №4, с. 55–78.

Тема 2. Відкриття русами «Шляху із Варяг в Греки» та «Про управління імперією».

Джерела:

Constantine Porphyrogenitus. *De administrando imperio*, ed. by G. Moravcsik, R. Jenkins. (Washington, 1967), Vol. Vol.1-2.

Переклади:

Константин Багрянородный. Об управлении империей. Текст. Перевод. Комментарий / Под ред. Г.Г. Литаврина, А.П. Новосельцева. Москва, 1989.

Література:

Прицак О. «Шлях із варяг в греки», Прицак О. Походження Русі. Київ, 2003. Т. II, с. 872–887.

Цукерман К. Про дату навернення хозар до іудаїзму й хронологію князювання Олега та Ігоря, *Ruthenica*. Київ, 2003. Т. II, с. 53–84.

Howard-Johnston J. The *De administrando imperio*: a Re-examination of the Text and a Re-evaluation of its Evidence about the Rus, *Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient*, eds. M. Kazanski, A. Nercessian et C. Zuckerman (Paris, 2000), pp. 301–336.

Тема 3. Русь і печеніги в «Про управління імперією».

Джерела:

Constantine Porphyrogenitus. *De administrando imperio*, ed. by G. Moravcsik, R. Jenkins. (Washington, 1967), Vol. Vol.1-2.

Переклади:

Константин Багрянородный. Об управлении империей. Текст. Перевод. Комментарий / Под ред. Г.Г. Литаврина, А.П. Новосельцева. Москва, 1989.

Література:

Коновалова И. Печенежское досье Константина Багрянородного, *ВЕДС. XXI Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В.Т.Пауто, Москва, 14-17 апреля 2009 г. Материалы конференции*. Москва, 2009, с. 139–146.

Мельникова Е. Россия и росы в *De administrando imperio* Константина VII Багрянородного, *ВЕДС. XXI Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В.Т.Пауто, Москва, 14-17 апреля 2009 г. Материалы конференции*. Москва, 2009, с. 201–209.

Howard-Johnston J. The *De administrando imperio*: a Re-examination of the Text and a Re-evaluation of its Evidence about the Rus, Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient, eds. M. Kazanski, A. Nercessian et C. Zuckerman (Paris, 2000), pp. 301–336.

Тема 4. Русь: суспільство, географія та етнологія в «Про управління імперією».

Джерела:

Constantine Porphyrogenitus. *De administrando imperio*, ed. by G. Moravcsik, R. Jenkins. (Washington, 1967), Vol. Vol.1-2.

Переклади:

Константин Багрянородный. Об управлении империей. Текст. Перевод. Комментарий / Под ред. Г.Г. Литаврина, А.П. Новосельцева. Москва, 1989.

Література:

Назаренко А. «Слы и гостие»: о структуре политической элиты Древней Руси в первой половине – середине X в., ВЕДС. Политические институты и верховная власть. XIX Чтения памяти В.Т.Пашуто. Москва., 2007, с. 169–175.

Назаренко А. Новый свет на происхождение Древней Руси? (О последней книге проф. Г.Шрамма), *Средневековая Русь*. Москва, 2006. Т.6, с. 34–370.

Schramm G. *Altrusslands Anfang: Historische Schlüsse aus Namen, Wörten und Texten zum 9. und 10. Jahrhundert*. Freiburg i B., 2002.

Тема 5. Хрещення русів в останній третині ІХ ст.: історична реальність чи літературна фікція?

Джерела:

Photii Patriarchae Constantinopolitani. Epistulae et Amphilochia, ed. V. Laourdas, L. Westerink (Leipzig, 1983). Vol. 1., pp. 40–53.

Φωτίου Ὁμιλίαι, ed. Β. Λαούρδα (Θεσσαλονίκη, 1959), pp. 29–52.

Переклади:

The Homilies of Fhotius Patriarch of Constantinople, English trans., Intr. and Commentary by C. Mango (Cambridge, 1958).

Святитель Фотий, патриарх Константинопольский. Окружное послание, пер. с греч., вступ. ст. П.В. Кузенкова, *Альфа и Омега* №3 (21), (1999), с. 85–102.

Кузенков П. Поход 860 г. на Константинополь и первое крещение Руси в средневековых письменных источниках, *Древнейшие государства Восточной Европы. 2000. Проблемы источниковедения*. Москва, 2003, с. 3–173.

Література:

Иванов С. Византийское миссионерство. Можно ли сделать из «варвара» христианина. Москва, 2003.

Иванов С. Концепция К.Цукермана и византийские источники о христианизации Руси в IX веке, *Славяноведение*. 2003. №2, с. 20–22.

Цукерман К. Два етапа формування Древнерусського державства, *Славяноведение*. 2001. №4, с. 55–78.

Тема 6. «Архонти росів» в «Про управління імперією».

Джерела:

Constantine Porphyrogenitus. *De administrando imperio*, ed. by G. Moravcsik, R. Jenkins. (Washington, 1967), Vol. Vol.1-2.

Переклади:

Константин Багрянородный. Об управлении империей. Текст. Перевод. Комментарий / Под ред. Г.Г. Литаврина, А.П. Новосельцева. Москва, 1989.

Література:

Мельникова Е. Росия и росы в *De administrando imperio* Константина VII Багрянородного, ВЕДС. XXI Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В.Т.Пашуто, Москва, 14-17 апреля 2009 г. Материалы конференции. Москва, 2009, с. 201–209.

Howard-Johnston J. The De administrando imperio: a Re-examination of the Text and a Re-evaluation of its Evidence about the Rus, Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient / Ed. M.Kazanski, A.Nercessian et C.Zuckerman (Paris, 2000), pp. 301–336.

Тема 7. Русь та слов'яни в «Про управління імперією».

Джерела:

Constantine Porphyrogenitus. *De administrando imperio*, ed. by G. Moravcsik, R. Jenkins. (Washington, 1967), Vol. Vol.1-2.

Переклади:

Константин Багрянородный. Об управлении империей. Текст. Перевод. Комментарий / Под ред. Г.Г. Литаврина, А.П. Новосельцева. Москва, 1989.

Література:

Галенко О. Три загадки Константина Багрянородного про полюддя, *Ruthenica*. К.: Інститут історії НАН України, 2004, Т. 3, с. 48–67.

Мельникова Е. Росия и росы в *De administrando imperio* Константина VII Багрянородного, ВЕДС. XXI Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В.Т.Пашуто, Москва, 14-17 апреля 2009 г. Материалы конференции. Москва, 2009, с. 201–209.

Howard-Johnston J. The De administrando imperio: a Re-examination of the Text and a Re-evaluation of its Evidence about the Rus, Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient, eds. M. Kazanski, A. Nercessian et C. Zuckerman (Paris, 2000), pp. 301–336.

Тема 8. Мова війни: похід Русі на Візантію у 941 р. у візантійському історіописанні

Джерела:

Symeonis Magistri et Logothetae, *Chronicon*, ed. Staffan Wahlgren (Berlin, New York, 2006).

В. Истрин, *Книги временныя и образне Георгия мниха. Хроника Георгия Амартола в древнем древнерусском переводе*. Текст, исследование, словарь. Петроград, 1920, т. 2.

Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. I. Thurn (Berlin, New York, 1973).

Література:

Vasiliev A. The Second Russian Attack on Constantinople, *DOP*. 1951. Vol.6, pp. 61–225.

Литаврин Г. Византия, Болгария, Древняя Русь (IX-начало XII в.). Санкт-Петербург, 2000, с. 61–78.

Филипчук А. Князь Игорь и германцы в «Истории» Льва Диакона, ВЕДС. XXII Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В.Т. Пауто, Москва, 14-16 апреля 2010 г. Материалы конференции. Москва, 2010, с. 260–265.

Цукерман К. Про дату навернення хозар до іудаїзму й хронологію князювання Олега та Ігоря, *Ruthenica*. Київ, 2003. Т.ІІ., с. 53–84.

Тема 9. Смерть князя Ігоря в «Історії» Лева Диякона

Джерела:

Leonis Diaconi Caloensis. *Historiae libri decem*, ed. C.V.Hasii (Bonnae, 1829).

Переклади:

Лев Диакон. История, пер. М. Копыленко, статья М. Сюзюмова, комментарий М.Сюзюмова, С. Иванова. Москва, 1988. (Памятники исторической мысли).

The History of Leo the Deacon. Byzantine Military Expansion in the Tenth Century, Introduction, translation, and annotations by A.-M. Talbot and D. Sullivan (Washington D.C. 2005) [*Dumbarton Oaks Studies*. Vol.41].

Література:

Филипчук А. Князь Игорь и германцы в «Истории» Льва Диакона, ВЕДС. XXII Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В.Т. Пашуто, Москва, 14-16 апреля 2010 г. Материалы конференции. Москва, 2010, с. 260–265.

Цукерман К. Про дату навернення хозар до іудаїзму й хронологію князювання Олега та Ігоря, *Ruthenica*. Київ, 2003. Т.ІІ., с. 53–84.

Тема 10. Прийоми княгині Ольга у Константинополі за Кн.ІІ, 15, «De cerimoniis».

Джерела:

Constantinus Porphyrogenitus. *De ceremoniis aulae Byzantinae libri 2*, ed. I.I. Reiske (Bonnae, 1829).

Переклади:

Филипчук О.М. *Studia Byzantino-Rossica*,

Featherstone J. ΔΙ΄ ΕΝΔΕΙΞΕΙΝ: Display in Court Ceremonial (De Cerimoniis II, 15), *The Material and the Ideal: Essays in Mediaeval Art*

and Archaeology in Honour of Jean-Michel Spieser, ed. A. Cutler, et A. Papaconstantinou (Leiden, 2008), pp. 75–112.

Література:

Назаренко А. Древняя Русь на международных путях: междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX-XII вв. Москва, 2001, с. 219–311.

Pritsak O. When and Where was Ol'ga baptized, *HUS*. 1985. Vol. 9, pp. 5–24 (укр. переклад: Прицак О. Коли і де хрестилася Ольга?, *Записки Наукового товариства імені Т.Шевченка. Праці історико-філологічної секції*. Львів, 1993. Т.СХХV, с. 133–146.

Тема 11. «Посли» і «купці» у складі посольства княгині Ольги в Константинополі

Джерела:

Constantinus Porphyrogenitus. De ceremoniis aulae Byzantinae libri 2, ed. I.I. Reiske (Bonnae, 1829).

Переклади:

Филиппчук О.М. *Studia Byzantino-Rossica*, с.

Featherstone J. ΔΙ' ΕΝΔΕΙΞΙΝ: Display in Court Ceremonial (De Cerimoniis II, 15), *The Material and the Ideal: Essays in Mediaeval Art and Archaeology in Honour of Jean-Michel Spieser*, ed. A. Cutler, et A. Papaconstantinou (Leiden, 2008), pp. 75–112.

Література:

Литаврин Г. Византия, Болгария, Древняя Русь (IX-начало XII в.). Санкт-Петербург, 2000, с. 360–365.

Назаренко А. Некоторые соображения о договоре Руси с греками 944 р. в связи с политической структурой Древнерусского государства, ВЕДС: Политическая структура Древнерусского государства. Москва, 1996, с. 58–63.

Толочко О., Толочко П. Київська Русь. Київ, 1998, с. 59–74.

Тема 12. Соціальні групи русів у складі посольства княгині Ольги в Константинополі.

Джерела:

Constantinus Porphyrogenitus. De ceremoniis aulae Byzantinae libri 2, ed. I.I. Reiske (Bonnae, 1829).

Переклади:

Филиппчук О.М. *Studia Byzantino-Rossica*, с.

Featherstone J. ΔΙ΄ ΕΝΔΕΙΞΙΝ: Display in Court Ceremonial (De Cerimoniis II, 15), *The Material and the Ideal: Essays in Mediaeval Art and Archaeology in Honour of Jean-Michel Spieser*, ed. A. Cutler, et A. Papaconstantinou (Leiden, 2008), pp. 75–112.

Література:

Назаренко А. Древняя Русь на международных путях: междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX-XII вв. Москва, 2001, с. 219–311.

Pritsak O. When and Where was Ol'ga baptized, *HUS*. 1985. Vol. 9, pp. 5–24 (укр. переклад: Прицак О. Коли і де хрестилася Ольга?, *Записки Наукового товариства імені Т.Шевченка. Праці історико-філологічної секції*. Львів, 1993. Т.ССХХV, с. 133–146.

Литаврин Г. Византия, Болгария, Древняя Русь (IX-начало XII в.). Санкт-Петербург, 2000, с. 360–365.

Назаренко А. Некоторые соображения о договоре Руси с греками 944 г. в связи с политической структурой Древнерусского государства, ВЕДС: Политическая структура Древнерусского государства. Москва, 1996, с. 58–63.

Толочко О., Толочко П. Київська Русь. Київ, 1998, с. 59–74.

Тема 13. Битва під Доростолом в 971 р.: реалії і риторика

Джерела:

Leonis Diaconi Caloensis. *Historiae libri decem*, ed. C.V.Nasii (Bonnae, 1829).

Переклади:

Лев Диакон. История, пер. М. Копыленко, статья М. Сюзюмова, комментарий М.Сюзюмова, С. Иванова. Москва, 1988. (Памятники исторической мысли).

The History of Leo the Deacon. Byzantine Military Expansion in the Tenth Century, Introduction, translation, and annotations by A-M. Talbot and D. Sullivan (Washington D.C. 2005) [*Dumbarton Oaks Studies*. Vol.41].

Література:

A. Kaldellis, The original source for Tzimiskes' Balkan campaign (971 AD) and the emperor's classicizing propaganda, *Byzantine and Modern Greek Studies*, 2013, Vol. 37/1, pp. 35–52.

McGrath S. The Battles of Dorostolon (971): Rhetoric and Reality, Peace and War in Byzantium: Essays in Honor of George T. Dennis, ed. T. S. Miller, J. Nesbitt (Washington, 1995), pp. 152–164.

Тема 14. Цесариця Анна в «Огляді історії» Іоанна Скілиці

Джерела:

Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, ed. I. Thurn (Berlin, New York, 1973).

Переклади:

John Skylitzes. *A Synopsis of Byzantine History 811–1059*, trans. by J. Wortley (Cambridge 2010).

Література:

Поппэ А. Феофано Новгородская, *Новгородской исторической сборник*. Вып 6. (16) с. С. 102–120.

Филипчук О. Перечитуючи Іоанна Скілицю: хто був Сфенг – брат Володимира Святого?, *Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність “Історія”*. Чернівці: Рута, 2009. Вип.8. С. 58–70.

Шрайнер П. *Miscellanea Byzantino-Russica*, *ВВ. 991*. Т.52., с. 151–161.

Тема 15. «Сказання про хрещення Русі»: джерела та структура

Джерела:

Regel W. *Narratio de Russorum ad christianam conversione*, Regel W, *Analecta Byzantino-Rossica* (Petropli, 1891), с. 44–51.

Література:

Голубинский Е. *История русской церкви*. Москва, 1901. Т.1., с. 247–252.

Кузенков П. Поход 860 г. на Константинополь и первое крещение Руси в средневековых письменных источниках, *Древнейшие государства Восточной Европы. 2000. Проблемы источниковедения*. Москва, 2003, с. 3–173.

Тема 17: «Великий князь» у русько-візантійських договорах

Джерела:

ПСРЛ. Т.1. Лаврентьевская летопись. Москва: Языки славянской культуры, 2001

ПСРЛ. Т.2. Ипатьевская летопись. Москва: Языки славянской культуры, 2001.

Література:

Поппэ А. Владимир Святой: У истоков церковного прославления, *Факты и знаки. Исследования по семиотике истории*, под. ред. Б.А.Успенского. Москва, 2008. Вып.1., с. 40–107.

Толочко А. Князь в древней Руси: власть, собственность, идеология. Київ, 1992.

Dimnik M. The Title “Grand Prince” in Kievan Rus’, *Mediaeval Studies*. 2004. Т.66, pp. 253–312.

Poppe A. On the Title of Grand Prince in the *Tale of Ihor's Campaign*, *HUS* Т. 3/4 (1979), pp. 684–690.

Тема 18: Давньоруський княжий рід у русько-візантійському договорі 944 (945) р.

Джерела:

ПСРЛ. Т.1. Лаврентьевская летопись. Москва: Языки славянской культуры, 2001

ПСРЛ. Т.2. Ипатьевская летопись. Москва: Языки славянской культуры, 2001.

Література:

Грушевський М. *Історія України-Руси*. Київ, 1994. Т.1. До початку XI віка, с. 401–477.

Назаренко А. Некоторые соображения о договоре Руси с греками 944 р. в связи с политической структурой Древнерусского государства, *ВЕДС: Политическая структура Древнерусского государства*. Москва, 1996, с. 58–63.

Назаренко А. «Слы и гостие»: о структуре политической элиты Древней Руси в первой половине – середине X в., *ВЕДС. Политические институты и верховная власть. XIX Чтения памяти В.Т.Пашуто*. Москва, 2007, с. 169–175.

Толочко О., Толочко П. Київська Русь. Київ, 1998, с. 70–74.

Тема 19: Найманці у русько-візантійських договорах 911 (912) р. і 944 (945) р.

Джерела:

ПСРЛ. Т.1. Лаврентьевская летопись. Москва: Языки славянской культуры, 2001

ПСРЛ. Т.2. Ипатьевская летопись. Москва: Языки славянской культуры, 2001.

Література:

Литаврин Г. Византия, Болгария, Древняя Русь (IX-начало XII в.). Санкт-Петербург, 2000, с. 61–105.

Рыдзевская Е. О военных отношениях Скандинавов и Руси к Византии по греко-русским договорам и по сагам, *Рыдзевская Е.*

Древняя Русь и Скандинавия в IX-XIV вв. Материалы и исследования. Москва, 1978, с. 152–158.

Филипчук О. Скільки коштував руський найманець у Візантії у X ст.?, *Ruthenica*. Київ, 2008. Т.VII, с. 7–30.

Тема 22: Раби у русько-візантійських договорах 911 (912) р. і 944 (945) р.

Джерела:

ПСРЛ. Т.1. Лаврентьевская летопись. Москва: Языки славянской культуры, 2001

ПСРЛ. Т.2. Ипатьевская летопись. Москва: Языки славянской культуры, 2001.

Література:

Галенко О. Три загадки Константина Багрянородного про полюддя, *Ruthenica*. Київ, 2004. Т. 3, с. 48–67.

Кистерев С. Челядин в русско-греческих договорах X в., *ДГ. 2002 г. Генеология как форма исторической памяти*. Москва, 2004, с. 200–214.

Прицак О. Походження Русі. Київ: Обереги, 2003. Т.II. Стародавні скандинавські саги і стара Скандинавія.

Тема 27. Свенельд у русько-візантійському договорі 971 р.

Джерела:

ПСРЛ. Т.1. Лаврентьевская летопись. Москва: Языки славянской культуры, 2001

ПСРЛ. Т.2. Ипатьевская летопись. Москва: Языки славянской культуры, 2001.

Література:

Артамонов М. Воевода Свенельд, *Культура Древней Руси*. Москва, 1966, с. 30–35.

Гиппиус А. *Рекоша дружина Игореву: К лингвотекстологической стратификации Начальной летописи*, *Russian Linguistics*. 2001. №2, pp. 147–181.

Толочко О., Толочко П. *Київська Русь*. Київ, 1998, с. 96–102.

Schramm G. *Altrusslands Anfang: Historische Schlüsse aus Namen, Wörten und Texten zum 9. und 10. Jahrhundert*. Freiburg i B., 2002.

Raev M. *The Russian-Byzantine Treaty of 971 Theophilos and Sveneld*, *Revue des Études Byzantines*. 2006–2007. Т.64-65, pp. 329–340.

**ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ПИТАНЬ ДЛЯ
ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ**

1. Проаналізуйте шляхи міграції та розселення готів у Східній Європі.
2. Визначте зміни на етнокультурній карті пізньої античності: готи, анти, гуни
3. Охарактеризуйте королівство Ерманаріха та війни готів з антами та гунами.

4. Дайте оцінку піднесенню та падінню імперії гунів у Центрально-Східній Європі.
5. Простежте образ Аттіли у ранньосередньовічній літературі.
6. Визначте особливості війн слов'ян та антів із Візантією.
7. Проаналізуйте особливості повідомлень про слов'ян у ранньосередньовічних джерелах.
8. Визначте шляхи міграції та переселень слов'ян у Східній Європі.
9. Простежте роль авар у становлення слов'янських протодержавних утворень.
10. Проаналізуйте особливості влади у ранньослов'янському суспільстві: «Князі» та «демократія».
11. Простежте розвиток слов'янського суспільства напередодні утворення Русі
12. Прослідкуйте появу імені *русь* у середньовічних писемних джерелах.
13. Визначте перші політичні утворення русів у Північно-Східній Європі (кінець VIII- остання чверть IX ст.).
14. Проаналізуйте форми відносин русів з слов'янами.
15. Простежте особливості зміни ідентичності русів упродовж X ст.
16. Проаналізуйте правління князя Олега Віщого.
17. Охарактеризуйте русько-візантійські договори X ст.
18. Проаналізуйте правління князя Ігоря Старого у середньовічних джерелах.
19. Дайте оцінку хрещенню княгині Ольги.

20. Проаналізуйте «реформи» княгині Ольги та їх значення для економіки ранньої Русі
21. Прослідкуйте війни князя Святослава Хороброго.
22. Проаналізуйте причини, хід та завершення русько-візантійської війни 968-971 рр.
23. Простежте особливості боротьби за владу між синами Святослава Хороброго.
24. Проаналізуйте правління князя Володимира Великого у 980-988 рр.
25. Прослідкуйте державні перетворення князя Володимира Великого.
26. Дайте оцінку хрещенню князя Володимира Великого та наверненню русів до християнства.
27. Прослідкуйте утворення та розвиток руської митрополії та її значення для християнізації Русі.
28. З'ясуйте значення спадщини князя Володимира Великого для сучасників та їх нащадків
29. Проаналізуйте боротьбу за владу між синами Володимира Великого.
30. З'ясуйте причини та обставини вбивства Бориса і Гліба.
31. Визначте особливості правління Святополка Окаянного та Ярослава Мудрого.
32. Проаналізуйте уособицю між Ярослав Мудрий та Мстиславом Лютим.
33. Визначте особливості державних перетворень князя Ярослава Мудрого.

34. Прослідкуйте процес становлення християнської культури на Русі.
35. З'ясуйте роль Русі у середньовічній Європі у час Ярослава Мудрого.
36. Визначте особливості матримоніальної політики князя Ярослава Мудрого.
37. Проаналізуйте образ Ярослава Мудрого у середньовічній літературі
38. Дайте оцінку змінам у політичній культурі у час «тріумвірату» Ярославичів.
39. Охарактеризуйте правління князя Ізяслава Ярославича. Західноєвропейська політика Ярославичів.
40. Охарактеризуйте правління Святослава Ярославича.
41. Охарактеризуйте правління Всеволода Ярославича.
42. Визначте особливості спадщини Ярославичів: Русь наприкінці XI-початку XII ст.
43. Проаналізуйте особливості давньоруської політичної культури на прикладі «Повчання» князя Володимира Мономаха.
44. Визначте перебіг та значення Любецького з'їзду.
45. Визначте особливості правління князя Володимира Мономаха у Києві 1113-1125 рр.
46. Охарактеризуйте культуру середньовічної Русі у час князя Володимира Мономаха.
47. Простежте процес політичної роздробленості середньовічної Русі.

48. Проаналізуйте політичну систему Русі після смерті Володимира Мономаха.
49. Охарактеризуйте протистояння Мономаховичів та Ольговичів.
50. Проаналізуйте становлення і розвиток окремих князівств середньовічної Русі.
51. Охарактеризуйте культуру середньовічної Русі періоду роздробленості.
52. Проаналізуйте правління Володимирка Володаревича та Ярослава Осмомисла у Галицькій землі у XII ст.
53. Охарактеризуйте правління у Галицькій землі князя Романа Мстиславича. Держава Романа Мстиславича (Галицько-Волинська Русь).
54. Охарактеризуйте владу і суспільство у ранній Русі. Суспільство «Руської правди».
55. Визначте соціум середньовічної Русі: князь, дружина, віче.
56. Проаналізуйте економічну кризу XI-XII ст. та причини занепаду *Шляху із Варяг у Греки*.
57. Визначте локальні економічні зони та торгові шляхи XI-XIII ст.
58. Охарактеризуйте «Галицьку смуту» після смерті князя Романа Мстиславича.
59. Прослідкуйте боротьбу князя Данила Романовича за Галич.
60. Визначте особливості монголо-татарського завоювання Русі.
61. Охарактеризуйте владу і суспільство Галицько-Волинської Русі у час правління князів Данила Романовича та Василька Романовича.

62. Охарактеризуйте зовнішню політику князя Данила Романовича.
63. Проаналізуйте причини коронації князя Данила Романовича.
64. Визначте особливості антитатарської політики короля Данила.
65. Проаналізуйте правління короля Лева Даниловича.
66. Проаналізуйте правління князя Володимира Васильковича.
67. Охарактеризуйте владу та суспільство Галицько-Волинської Русі у першій половині XIV ст.
68. Прослідкуйте особливості боротьби за спадщину Галицько-Волинської Русі.
69. Проаналізуйте територіальний розвиток Галицько-Волинської Русі.
70. Визначте соціально-економічні відносини у Галицько-Волинської Русі.